

**להפריש מעשר עני תחת מעשר שני
בשלישית ובשישית בשבוע
שנאמר מקצה שלש שנים
תוציא את כל מעשר וכו'**

הרשב"א (נדרים שם) מפרש בשם רבינו יונה באופן אחר, דנחלקו במה שנסתפקנו לעיל - האם מעשר עני הוא כשאר כל המעשרות ואהכי טובל את הכרי, או דמדמינן ליה ללקט שכחה ופאה ואינו טובל.

מחלוקת הראשונים אם יש חיוב מיתה באכילת טבל למעשר עני

אביי מפרש בגמ' דמעשר עני טובל לכו"ע, ופלוגתת ר"א ורבנן אינה אלא אי נחשדו עמי הארץ על מעשר עני או לא. וכן נקטה הגמ' ביבמות (פז). בפשיטות דמעשר עני טובל את הכרי, וכן נפסק ברמב"ם (פ"י מהל' מאכלות אסורות ה"כ). אולם נחלקו הראשונים לענין חיוב מיתה, דבתוס' ישנים (ביבמות שם) ורה"ן (בנדרים שם) כתבו דמעשר עני טובל אף לענין חיוב מיתה, ופירות שהופרשו מהם כל תרומות ומעשרות מלבד מעשר עני הם טבל גמור והאוכלם חייב מיתה בידי שמים. התוס' ביבמות נסתפקו בזה, והרמב"ם (שם) פסק דהאוכל פירות הטבולים למעשר עני עובר בלאו ולוקה אבל אין בו חיוב מיתה, וכשיטת הרמב"ם פסקו הש"ך (יו"ד ס"ק קסו) והחינוך (מצוה רפד). ובטעמו של הרמב"ם שחילק בין טבל למעשר עני לבין כל טבל, כתב הראב"ד "סברא היא זו והיא יפה בעיני, משום דכתיב בהנך קראי קודש". דבתרומה דאיכרי קודש קרינן "ומתו בו כי יחללוהו" (ויקרא כב ט), אבל במעשר עני דלא איכרי קודש אין חיוב טבל. וסברא זו מצינו בקושית תוס' הרא"ש (יבמות שם) שהקשה מנלן דטבל של מעשר עני מחייב מיתה, הא לא איכרי קודש, ותירץ דאחר דאשמועינן הכתוב דשייך טבל אף למעשר עני, הרי הוא כשאר טבל, אך שיטת הרמב"ם ודעימיה דטבל למעשר עני אינו בחיוב מיתה.

ולשיטת רבינו יונה נמצא דאיכא ג' דרגות - א) טבל לתרומה ולמעשר שיש בו חיוב מיתה, ב) צדקה ולקט שכחה ופיאה דאינם טובלים כלל, ג) והדרגה האמצעית - מעשר עני, דאף למאן דס"ל שהוא טובל אינו אלא לענין איסור לאו ולא לענין חיוב מיתה. והטעם לפשרה זו, להראב"ד משום דלא איכרי קודש, ולהר"ן בכדי שלא יהא חמור הכרי יותר מן המעשר עצמו, ושיטתו טעונה הסבר דא"כ לא יהא בכרי איסור כלל, ומדוע עובר בלאו.

שייכות דין טובת הנאה במעשר עני לדין טבל

ובמה שרצתה הגמ' בנדרים לתלות פלוגתת ר"א ורבנן לענין טובת הנאה, יש לפרש דבכל תרומה ומעשר יש לבעה"ב זכות בטובת הנאה, שיכול ליתנם למי שרוצה תמורת טוה"נ, ואילו בלקט שכחה ופאה אין לבעה"ב טוה"נ דלא נאמר בהם דין נתינה לעניים אלא דין עזיבה לעניים. ולפי"ז אי מעשר עני טובל, הרי הוא כשאר תרומות ומעשרות ויש בו טובת הנאה, ואי מעשר עני אינו טובל הרי הוא כמתנות עניים שאין בהם טובת הנאה לבעלים. ומפרש הר"ן דהטעם דתליא הא בהא דתרווייהו מחד קרא נפקי, דכתיב "ולא יחללו את קדשי בני ישראל, את אשר ירימו" (ויקרא כב טו), הרי תלה הרמתן בבעלים לומר שטובת הנאה שלהם דכתיב 'את אשר ירימו', וכיון דכתיב 'לא יחללו' משמע דטובל. ולפי דבריו דין טוה"נ לבעלים אינו נובע מכוח מה שהוא טובל את הכרי, אלא מצד מה שנאמר כאחד.

למסקנא מפרש רבא דלא קשיא מתני' וברייתא אהדדי, ומיירי בב' אופנים של נתינת מעשר עני - מתני' מיירי במעשר עני המתחלק בתוך

בשנה השלישית ובשנה השישית לשנות השמיטה, אין מפרישים מעשר שני מן הכרי אלא נותנים במקומו מעשר עני לעניים, כדיליף לה בגמ' (ר"ה יב:) מקרא - "אמר רבי יהושע בן לוי, 'כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית שנת המעשר' (דברים כו יב), שנה שאין בה אלא מעשר אחד. הא כיצד, מעשר ראשון ומעשר עני, ומעשר שני יבטל".

ויש לדון מה גדרו של מעשר עני, דמחד הוא עומד במקומו של מעשר שני, וא"כ הוא חלק מחיוב מעשרות המוטל על הבעלים. ומצד שני אפשר דמעשר שני הוא חיוב צדקה ליתן מהכרי לעניים כדרך שחייב ליתן לקט שכחה ופאה.

מחלוקת ר"א ורבנן אם מפרישים מעשר עני מן הדמאי

הגמ' בנדרים (פד.) מתקשה בסתירה בין המשנה לברייתא, דהמשנה מפרשת דאישה שהיא מודרת הנאה מן הבריות מותרת רק בלקט שכחה ופאה שאינם שייכים לבריות ולא הותרה במעשר עני. וברייתא נאמר דמותרת אף במעשר עני.

ומפרש רב יוסף דתלי בפלוגתת ר"א ורבנן אם צריך להפריש מעשר עני מן הדמאי, דר"א סבר דאין חיוב להפריש מעשר עני מדמאי ורבנן סברי דבעי לקרות לה שם ואינו מפריש. ומתחילה רצתה הגמ' לומר דנחלקו אם מעשר עני טובל את הכרי, דלר"א חיוב הפרשת מעשר עני הוא מתנות עניים כצדקה ולכך אינו טובל וממילא בדמאי אין חובה ליתנו דהמוציא מחבירו עליו הראיה. ורבנן סברי דחובת מעשר עני היא חלק מכל תרומות ומעשרות שהכרי מחויב בהם, וכשלא הפריש הפירות טבולים ואהכי בעי להפריש וליתן אף מן הדמאי.

לפי"ז מתני' כרבנן דכיון דמעשר עני חשיב עם שאר תרו"מ יש לבעלים טובת הנאה בו ואסור למודר הנאה, וברייתא כר"א דאין לבעלים בו כלום ומותר למודר הנאה.

סברת הר"ן וסברת רבינו יונה בטעם דמעשר עני אינו טובל

הר"ן (בנדרים שם) מפרש טעמא דמ"ד דמעשר עני אינו טובל, וז"ל "דסבירא ליה אי אפשר שיהא הכרי עצמו חמור מפני מעשר עני המעורב בו יותר ממעשר עני עצמו, דבשלמא תרומה בדין הוא שתהא טובלת, דכיון שהיא עצמה אסורה, ראוי הוא שתאסור תערובתה, דכיון דעל כרחו צריך להרימה מן הכרי אינה מתבטלת שם ומש"ה אוסרת, אבל מעשר עני שהוא עצמו מותר לזרים היאך יהא תערובתו חמור ממנו". ומאן דפליג סבר דאע"ג דאחר שהופרש מעשר עני דין המעשר כחולין גמורים, מ"מ כל עוד שלא הופרש, הכרי נאסר ויליף לה מקראי דכתיב גבי מעשר שני "לא תוכל לאכול בשעריך" (דברים יב יז) ובסמוך נאמר "ואכלו בשעריך ושבעו" (שם יח) מה שעריך האמור להלן מעשר עני, אף כאן מעשר עני ואמר רחמנא 'לא תוכל'. ונתבאר בעבר (מצוה קכז) דסברת המתירים שייכת אף במעשר ראשון שאחר שהופרש מותר לזרים, ולא יהא הכרי חמור מן המעשר שהופרש ממנו, אף הא דמעשר ראשון טובל את הכרי הוא מצד חלק תרומת מעשר שבו (וכן משמע בתוס' יומא ט.) [וצ"ל דס"ל להר"ן כהראשונים שאמרו דאי אפשר להפריש תרומת מעשר אלא מתוך מעשר ראשון].

מסוימים בלבד, ויש לברר החילוק בין תרו"מ ושביעית ללקט שכחה ופאה ומעשר עני.

מעשר עני חובת גברא ולא חובת הכרי

והנה הא דלקט שכחה ופאה אינו נוהג בחו"ל ילפי' בירושלמי (פאה פ"ב ה"ה) מדכתיב "ובקוצרכם את קציר ארצכם" (ויקרא י"ט), והובא בעבר (מצוה קכה) דאין להקשות דתיפו"ל דהיא מצוה התלויה בארץ, דכשם שכתבו בתוס' (ב"ב פ"א.) דביכורים אינה מצוה התלויה בארץ אלא היא חובת גברא כך לקט שכחה ופאה הם חיוב צדקה ואינן מצוות התלויות בארץ ובעינן קרא לפטור פירות חו"ל מהבאתם. ולפי"ז כל קרקע שכבשוה עולי מצרים נתחייבה בלקט שכחה ופאה הגם שאינה קדושה בקדושת הארץ. והוסיף רש"י דה"ה מעשר עני דאינו בכלל מצוות התלויות בארץ ורק מדכתיב "ואכלו בשערך" ידעי' שאינן בא מפירות חו"ל, ומקום שכבשוהו רק עולי מצרים חייב במעשר עני וזהו האופן היחיד שבו אין חיוב תרו"מ אבל חייבים במעשר עני. ואשר על כן לא חשיב מעשר עני כמעשר ואמרה תורה 'שנה שאין בה אלא מעשר אחד'.

לפי זה א"ש טעמא דמ"ד דאין מעשר עני טובל את הפירות, דחובת גברא אינה טובלת את הפירות, ואף מאן דפליג ס"ל דמעשר עני הוא חובת גברא ומ"מ טובל דנתינתו ושיעורו הוא דומיא דמעשרות. דהיינו דעצם החיוב של מעשר עני הוא צדקה, והוא מצריך להפריש ולתת מעשר ויש לנתינתו כל דיני מעשר.

ובזה א"ש מש"כ הרא"ש דאם מעשר עני אינו טובל, אין צריך להפרישו כלל ולכך אין לו טובת הנאה. דאחר שהחיוב הוא מצד צדקה לא חל על הפירות מעיקרא שום דין, ואין עליהם שם מעשר כל עוד לא הופרשו, ואע"פ שהבעלים לא קיים את חיובו, וממילא פשוט דאין לבעלים בהם טוה"נ.

ובמה דס"ל להתוס' ולהרמב"ם דאף כשנתחלק בשדה יכול הבעה"ב לתת כרצונו, יש לבאר דמצות צדקה של מעשר עני אינה רק עזיבה אלא יש בה גם מצות נתינה, כדחזינן מדין מעשר עני המתחלק בתוך הבית דחייב בעה"ב לתת לעניים. ואשר על כן גם בנתחלק בשדה יכול בעה"ב לקיים בעצמו את מצות נתינה.

ובזה א"ש מה דפשיטא ליה להקצה"ח דאין דעת אחרת מקנה מעשר עני ולא חילק בין נתחלק בשדה לנתחלק בתוך הבית, דמעשר שני לעולם אינו ממון של בעה"ב אלא של העניים וגם בתוך הבית מחלק הבעה"ב צדקה, ולכן אין כאן מקנה.

דיני מעשר עני שוים לדיני מעשר כספים

ומדין מעשר עני יש להקיש גם לחיוב מעשר כספים, דכתב הרמ"א (יו"ד שלא קמו) דהמחבר השמיט כל דיני מעשר עני אע"פ שיש ללמוד מהם הרבה דיני צדקה, ונתבאר הש"ך ובט"ז שם שדיני מעשר כספים ודיני מעשר עני נלמדים זה מזה ונתפרטו הדינים באורך בתו"ד. וטעם הדמיון הוא דלשניהם שם מעשר אך אין חיובם מכוח חובת תרומות ומעשרות שהתבואה מחויבת בו אלא הם חובת גברא להפריש מעשר עני ומעשר כספים.

נמצא - מעשר עני ניתן בשנה שלישית ושישית לשמיטה, ואינו חובת הכרי אלא חובת גברא ואינו ממון עניים אלא חיוב צדקה שאופן נתינתו הוא בהפרשת מעשר. ונחלקו בגמ' לענין אילו דינים נחשב מעשר.

הבית ע"י בעה"ב וכיון שכן טובת הנאה שלו וממילא נאסר למודר הנאה. וברייתא מיירי במעשר עני המתחלק בתוך הגרנות דיש בו דין עזיבה ולא נתינה כדכתיב "והנחת בשעריך" (דברים י"ד כה) והלכך אין לבעה"ב טוה"נ במעשר, ומותר אף למודר הנאה. ומביא הר"ן מהספרי (אינו לפנינו והובא גם בתוס' יבמות ק.) חילוק כעין זה - כאן בימות החמה כאן בימות הגשמים, דבימות החמה מניחו בגורן ובימות הגשמים מחלקו בתוך ביתו [ויעו"ש שכתב שאפשר לפרש גם להיפך - בימות החמה מחלקו בבית ובימות הגשמים בגורן].

אכן, בתוס' בחולין (קלא.) פירשו דהא דמתחלק בתוך הגרנות יש דין עזיבה ואין לבעלים טוה"נ, היינו דווקא כאשר העני הגיע ונטל דאין הבעלים יכול לעכבו ולהוציא ממנו, אבל מותר לבעל ליקח את המעשר עני ולחלק כרצונו בטובת הנאה. וראיה לזה מלשון המשנה (פאה ח"ו) "אין פוחתין לעניים בגורן מחצי קב חיטים וקב שעורים", ומ"מ מותר לבעה"ב להציל מן הגורן ולחלק מחצה מן המעשר עני לקרוביו, אע"פ שמתחלק בתוך הגרנות. וכן מוכח מלשון הרמב"ם (פ"ז מהל' מתנות עניים ה"א) שכתב בפירוש דהלכה זו דצריך ליתן לכל עני כדי שביעה, קאי על מעשר עני המתחלק בגורן. הרי דאף במעשר עני זה יכול הבעלים ליתן למי שהוא רוצה וכדב' התוס'. ולדברי התוס' יקשה, דאחר דאיכא טובת הנאה לבעלים במעשר עני שבגורן, היאך הותר מעשר עני למודר הנאה מן הבריות, הא יש לבעלים בו חלק, וכן הקשה במנחת חינוך (מצוה תעד).

ובפ"י הרא"ש (נדרים שם) כתב, דלתירוץ הגמ' דדין טובת הנאה לבעלים במעשר עני תלי אם הוא טובל או לא, להצד דאין בו טובת הנאה אין הבעה"ב צריך להפריש כלל מעשר עני, וצ"ב מה ענין הא דאינו טובל לחיוב הפרשה, ומדוע כשאינו טובל אין צריך להפריש כלל.

דברי הקצה"ח לענין דעת אחרת מקנה מעשר עני

הקצה"ח (רמג סק"ד) נקט כדבר פשוט דאין נותנים לקטן מתנות עניים מפני שאינו זוכה בהם מדאורייתא. והטעם משום שלא שייך שתהיה דעת אחרת מתנות עניים לקטן, דאינן אלא עזיבה והעני זוכה בהם מעצמו. ולכא' שאני מעשר עני המתחלק בתוך הבית משאר מתנות עניים, דבתוך הבית יש לבעה"ב דין נתינה ולא עזיבה. ונראה דהקצה"ח הבין דכיון שיש דין עזיבה למעשר עני כשנתחלק בגורן, אזי גם כאשר הוא מתחלק בתוך הבית לא חשיב דעת אחרת מקנה אותו, ודבריו טעונים פירוש.

מעשר עני אינו קרוי 'מעשר'

ויש לעיין במקור דין מעשר עני בשנה השלישית ובשנה השישית, שנתפרש בפרשת כי תבוא וקרי ליה קרא 'שנת המעשר' ודרשו עלה שנה שאין בה אלא מעשר אחד, דהיינו מעשר ראשון בלבד. ונמצא כתוב דאין מעשר עני קרוי 'מעשר' אלא הוא חיוב צדקה בלבד.

וכן נראה מדברי רש"י בחולין (ז.ז.) ז"ל - "הרבה כרכים כבשו עולי מצרים - וקדשום בקדושת הארץ ולא כבשום עולי בבל לקדשם בשניה, ולכך לא כבשום דקסברי הואיל והותרו הותרו דקדושה ראשונה בטלה. דכי קדשה יהושע, לשעתה קדשה ולא לעתיד לבוא כשגלו בימי נבוכדנצר. ולא רצו להחזיר קדושתה כדי שיהא מותר לחרוש ולזרוע שם בשביעית, שאין נוהגת בחוצה לארץ, ויסמכו עליהן עניים ליטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני". והקשה במהר"י קורקוס (פ"א מהל' תרומות ה"ה) דאם אין קדושה במקום שכבשוהו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל, כשם שאין השביעית נוהגת בה כך אין נוהגות בה שאר מצוות התלויות בארץ וא"כ לא יהיו בה מתנות עניים כלל ומנין יקחו העניים לקט שכחה פאה ומעשר עני. ובע"כ צ"ל דרש"י ס"ל דכיון דקדשו עולי מצרים יש לארץ קדושה לענין דברים